

Мищук Є.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, оподаткування,
публічного управління та адміністрування,
Криворізький національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ БАГАТОВАРІАНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩ

Статтю присвячено дослідженню економічної стійкості та економічної безпеки підприємства в умовах багатоваріантності зовнішнього і внутрішнього середовищ. Наведено дефініції «економічної безпеки», що містять термін «стійкість» та його похідні. На основі співставлення дефініцій економічної стійкості з аналогічними дефініціями економічної безпеки виявлено їх спільні характеристики. Показано відмінності між досліджуваними поняттями. Запропоновано підходи до визначення сутності економічної стійкості підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, економічна стійкість підприємства, середовище, підходи, стан.

Постановка проблеми. Багатоваріантність зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства обумовлює актуалізацію підвищення його економічної стійкості та економічної безпеки. Однак наявна відсутність однозначності у понятійно-категоріальному базисі зазначених понять не дозволяє менеджерам швидко реагувати та обирати відповідні найдоцільніші управлінські заходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням економічної безпеки підприємства та окремо його економічної стійкості присвячено численна кількість вітчизняних і зарубіжних публікацій. Проте питання їх взаємозв'язку висвітлені у обмеженого кола науковців, серед яких доцільно назвати такі прізвища: Ю.М. Якименко [2], В.А. Предборський [3], О.А. Сметанюк та С.О. Кругляк [4], О.М. Ляшенко [5], Є.В. Мищук [27]. Визнаючи вагомий внесок учених, все ж потребують систематизації підходи до сутності окреслених понять та їх взаємозв'язку між собою та іншими категоріями.

Метою статті є дослідження економічної стійкості та економічної безпеки підприємства з метою конкретизації їх економічної сутності та визначення взаємозв'язку між ними.

Виклад основного матеріалу. Необхідність функціонування підприємств у сучасних умовах багатоваріантності зовнішнього та внутрішнього середовищ вплинула на існування серед науковців понятійної невизначеності стосовно термінів «економічна безпека підприємства» та «економічна стійкість підприємства». Це призводить до непорозуміння у ряді питань, зокрема: яке з цих понять є більш важливим, тобто найперші заходи на покращення чого (стійкості чи безпеки) мають бути спрямовані в умовах обмеженості ресурсів, у т.ч. часу для прийняття управлінських рішень.

Науковці, які розглядають теорію систем, економічну безпеку називають першою ознакою стійкості системи, пояснюючи її як здатність системи захищати себе від небезпек і загроз з боку внутрішніх і зовнішніх чинників [1, с. 39]. При цьому Ю. М. Якименко відмічає, що «стійкість організації відображає міцність і надійність елементів бізнес – структури всередині неї самої, а також її здатність до попередження загроз, такий стан організації означає динамічну рівновагу економічної діяльності як системи, при якому має місце певний рівень її безпеки» [2, с. 134]. Аналогічно науковці В.А. Предборський, О.А. Сметанюк та С.О. Кругляк доводять, що «чим більш стійкою є економічна система, тим вищою буде її економічна безпека» [3, с. 16; 4, с. 193], а порушення пропозицій і зв'язків у фінансовій системі підприємства сигналізує про перехід фінансової системи від безпечного стану до небезпечного [4, с. 193]. Водночас існує інша точка зору, згідно якої, наприклад, О.М. Ляшенко обґрунтовує, що «стійкість і безпека – найважливіші характеристики підприємства як єдиної системи і їх не слід протиставляти, кожна по-своєму характеризує стан підприємства» [5, с. 136]. При цьому науковець запропонував стійкість розглядати з двох «позицій»: як властивість функціонування системи економічної безпеки підприємства (тобто як процес, а не явище) і дискретно – як стан, що утримується протягом певного проміжку часу» [5, с. 136].

Отже, для з'ясування співвідношення понять, які аналізуються, необхідно дослідити сутність терміну «економічна стійкість». Найкраще, на наш погляд, це можна зробити на основі порівняння з аналогічними за певними рисами термінами «економічної безпеки підприємства» (табл. 1).

Співставлення окремих дефініцій економічної стійкості з аналогічними дефініціями економічної безпеки на основі їх спільних характеристик

Визначення економічної стійкості підприємства, автор і джерело	Визначення економічної безпеки підприємства, автор і джерело
Стан ресурсів, їх використання	
«Стан його матеріальних, економічних і трудових ресурсів, їх розподіл і використання, які забезпечують розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризиків» [6]; Н. Алексеєнко	«Стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки та устаткування) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування, динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішніх і зовнішніх негативних впливів (загроз)» [7, с. 334]; С.Ф. Покропівний
Стан підприємства	
«Такий стан підприємства, при якому зберігається здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку при негативних впливах зовнішнього середовища» [8]; О. Зайцев	«Стан підприємства, при якому відбувається його ефективне функціонування через визначення, забезпечення і захищеність функціональних складових та здатність протистояння як внутрішнім так і зовнішнім загрозам» [9, с. 6]; О.М. Бондаренко
Загальна властивість – забезпечення конкурентних переваг, конкурентоспроможності	
«Основа забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що досягається шляхом забезпечення стійкості всіх видів ресурсів до зовнішніх загроз і формування стійких конкурентних переваг» [10]; О. С. Харитонова	«Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань» [11]; В. В. Белокуров
Здатність адаптуватися	
«Здатність адаптуватися до змін умов господарювання; здатність адаптування до змін зовнішнього середовища зі збереженням своїх функцій; здатність системи (об'єкта), виведеного з рівноважного стану, самостійно повертатися в цей стан; здатність зберігати свою цілісність та одержувати прибуток» [12]; О. Матушевська	«Здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність» [13, с. 7]; І.Л. Плетнікова
Здатність до протистояння, самозбереження	
«Здатність підприємства ефективно протидіяти несприятливим внутрішнім та зовнішнім впливам, адекватно та швидко змінювати свою внутрішню структуру відповідно до різних умов» [14, с. 58-61]; Р.В. Попельнюхов	«Здатність (і стан) суб'єкта господарювання протистояти небезпеці, що руйнує структуру та спроможність реалізувати свою місію в системі пануючих суспільних відносин» [15, с. 125]; В.К. Васенко та ін.
Загальна властивість – використання фінансових заходів (механізмів) в умовах впливу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища	
«Здатність економічної системи не відхилятися від свого стану (статистичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів» [16]; В.Л. Іванов	«Здатність підприємства ефективно та стабільно здійснювати свою господарську діяльність шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання ресурсів підприємства та нівелювати вплив негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища» [17, с. 25]; А.О. Єпіфанов та ін.
Спільна риса – досягнення поставлених цілей	
«Здатність системи (підприємства) зберігати певний (наперед заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій у бізнес-середовищі, вона визначає місце підприємства як підсистеми в системі вищого порядку (регіональної та міжрегіональної)» [18]; В. С. Дяченко	«Стан суб'єкта господарювання, за якого він спроможний захищати себе від внутрішніх і зовнішніх загроз і досягати поставлених цілей бізнесу в конкурентному середовищі» [19, с. 742]; В. Г. Андрійчук
Змішані спільні риси: використання потенціалу та визначений діапазон (межі)	
«Перебіг процесів в основних сферах діяльності підприємства (фінансовій, виробничій, організаційній), що забезпечується за рахунок найповнішого використання економічного потенціалу та розроблених методів управління економічною стійкістю, адаптаційних можливостей підприємства, про що свідчить перебування значень показників діяльності підприємства в наперед визначеному діапазоні» [16]; В. Л. Іванов	«Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі» [20, с. 6]; А.В. Кірієнко
Спільна риса – забезпечення потенціалу	
«Сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних складових, які за будь-яких умов забезпечують здатність до ведення діяльності підприємств, запас ресурсів (ресурсного потенціалу) та збалансований процес функціонування» [21]; О.В. Ареф'єва, Д.М. Городянська	«Система забезпечення та захисту економічних інтересів та потенціалу розвитку від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз» [22]; С.А. Черкасова та С.В. Філіппова

Спільна основа – управлінська система	
«Результат прийняття та впровадження ефективних, системних та обґрунтованих управлінських рішень та враховує галузеві особливості газорозподільного підприємства» [23]; Л.І. Галюк	«Такий стан управлінської системи підприємства, за якого досягається ефективне управління ресурсами і мається можливість адекватно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі та проектувати можливі загрози і реакцію на них з метою забезпечення безкризового розвитку підприємства» [24]; П.А. Фісуненко
Імперативне поняття – властивість фірми (суб'єкта господарювання)	
«Сукупність властивостей найважливіших елементів суб'єкта підприємницької діяльності: виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, матеріально-технічної бази, ресурсного забезпечення, кадрового й інтелектуального потенціалів, яка визначає ставлення суб'єкта підприємництва до складного зовнішнього середовища, його взаємодію з економічними суб'єктами різного рівня, і дає змогу утворити динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначає ціле-спрямований рух у сьогоденні і прогнозованому майбутньому» [25]; О. В. Корчагіна	«Кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відображає здатність до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічних загроз» [26]; В. Забродський

Джерело: складено автором на основі аналізу праць [6-26]

Слід відзначити, що проаналізовані нами в праці [27] дефініції «економічна безпека підприємства» містять особливі риси, що не мають аналогів у терміна «економічна стійкість підприємства». Разом із цим, має місце і обернена ситуація, коли дефініції «економічної стійкості підприємства» містять специфічні характеристики. До них, насамперед слід віднести поняття «рівновага» («рівноважний стан»). Наприклад, Ю.А. Сімех характеризує економічну стійкість підприємства «як потенційні можливості підприємства повернутися у стан рівноваги, в якому підприємство має позитивну динаміку функціонування, або не виходить за межі встановлених границь» [28]. Проте на думку ряду вчених це питання є дискусійним. Так, «згідно з теорією систем рівновага є окремим випадком стійкості системи, що вказує на недоцільність ототожнення з рівновагою або здатністю повернутися до неї» [29, с. 289].

Таким чином, на основі проведеного аналізу наукової літератури, нами виявлено, що спільних рис між поняттями, які досліджуються набагато більше, ніж відмінностей (табл. 2).

У роботі О.М. Смолякової [30, с. 223] виокремлено чотири підходи до визначення економічної стійкості підприємства. На наш, погляд, тільки за допомогою двох з них можна відрізнити економічну безпеку підприємства від його економічної стійкості – це «економічна стійкість як рівновага» та «економічна стійкість як здатність повернення до початкового стану».

Отже, на підставі проведеного дослідження, пропонуємо спільні підходи до розуміння сутності понять «економічна безпека підприємства» та «економічна стійкість підприємства», в основі яких різні класифікаційні ознаки: статичний, динамічний (процесний); ресурсно-функціональний, конкурентний, адаптаційно-розвиваючий, опірний цільовий, комплексний (змішаний). При цьому відмінними підходами до еко-

номічної безпеки підприємства слід назвати гармонізаційний, гарантійний та захисний, а до економічної стійкості – рівноважний (що є дискусійним) та відновлювальний (відтворювальний). Вважаємо також, що економічна стійкість підприємства має потрібну сутність, як і економічна безпека, вона характеризується одночасно як стан, процес та ресурс підприємства. При цьому, маючи спільне ресурсне забезпечення та бізнес-процеси забезпечення й підтримання, економічна безпека може бути тотожною економічній стійкості підприємства. Відтак, доцільно виділити такі можливі ситуації:

- економічна безпека підприємства забезпечує економічну стійкість підприємства та (або) є умовою її досягнення;

- економічна стійкість забезпечує економічну безпеку підприємства та (або) є умовою її досягнення;

- поняття є тотожними і в конкретному випадку характеризують один і той самий стан підприємства;

- поняття є різними, але рівнозначними для підприємств з точки зору першочерговості їх забезпечення.

Перебування підприємства в одній із указаних ситуацій залежить від поставлених цілей, умов функціонування, багатоваріантності зовнішнього та внутрішнього середовищ та наявних ресурсів.

Висновки. Проведений аналіз наукових праць показав, що поняття «економічна безпека підприємства» та «економічна стійкість підприємства» взаємопов'язані між собою та мають тісні зв'язки з різними економічними поняттями, серед яких: ресурси, потенціал, конкурентоспроможність, розвиток, ефективність, життєздатність, стабільність, самоорганізація, адаптація. Відмінними рисами «економічної безпеки підприємства» є застосування в її понятійно-категоріальному базисі таких понять, як захищеність, гарантії і гармонізація, тоді як для «економічної стійкості підприємства» – це «відновлення (відтворення) – повернення до початкового стану».

**Основні риси, притаманні поняттям «економічна безпека підприємства»
та «економічна стійкість підприємства»**

Риси в основі понять, що досліджуються	Економічна безпека підприємства	Економічна стійкість підприємства
Імперативне поняття – стан:		
– стан використання ресурсів	+	+
– стан підприємства (при якому воно ефективно функціонує; ефективно використовує ресурси; який характеризується наявністю конкурентних переваг)	+	+
Імперативне поняття – властивість фірми (суб'єкта господарювання)	+	+
Імперативне поняття – здатність:		
– здатність адаптуватися	+	+
– здатність протистояти (чинити опір)	+	+
Характеристики, покладені в основу поняття:		
урахування зовнішніх і внутрішніх чинників, впливів, ризиків, загроз, небезпек	+	+
використання фінансових заходів (механізмів)	+	+
зв'язок із потенціалом:		
– використання потенціалу	+	+
– забезпечення потенціалу	+	+
гарантії (забезпечення недоторканості власності, майна тощо)	+	–
захист (підприємства, його інтересів тощо)	+	–
гармонізація (інтересів, відносин)	+	–
стан рівноваги чи спроможність повертатися в цей стан	–	+
потенційні можливості підприємства повернутися у стан рівноваги	–	+
Періоди забезпечення: короткостроковий та довгостроковий	+	+
Мета забезпечення:		
– досягнення цілей діяльності, підприємства	+	+
– розвиток підприємства	+	+
– реалізація інтересів, потреб	+	+
– мінімізація втрат	+	+

Джерело: систематизовано автором

Список літератури:

1. Кориков А.М., Сафьянова Е.Н. Основы системного анализа и теории систем. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1989. 207 с.
2. Якименко Ю. М. Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. № 3 (13), 2015. С. 133-142.
3. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія. Київ Кондор, 2005. 391 с.
4. Сметанюк О.А., Кругляк С.О. Фінансова стійкість в системі фінансової безпеки підприємства. *Економічний простір*. 2014. № 85. С. 187-196.
5. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. 2-ге вид., переробл. Київ: НІСД, 2015. 348 с.
6. Алексеенко Н.В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста. *Економіка і організація управління*: зб. наук. пр. Вип. № 3 / під. заг. ред. П.В. Єгорова. Донецьк: ДонНУ, Каштан, 2008. С. 59-65.
7. Покропівний С.Ф. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. С.Ф. Покропівного. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ: КНЕУ, 2001. 528 с.
8. Зайцев О.Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов): автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». Хабаровск, 2007. 23 с.
9. Бондаренко О. М. Формування комплексної системи показників для оцінки рівня економічної безпеки авіакомпанії. *Проблеми системного підходу в економіці*: зб. наук. праць. Вип. 5. Київ: вид-во НАУ, 2003. С. 155–160.
10. Харитоновна О. С. Економічна стійкість підприємства як основа забезпечення його конкурентоспроможності: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Луганськ: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2008. 21 с.
11. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия URL: <http://www.safetyfactor.ru> – 20.01.2005.
12. Матушевська О. Сутність та види економічної стійкості промислового підприємства. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11abmizb.pdf>.

13. Плетнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Харків, 2001. 19 с.
14. Попельнюхов Р.В. Теоретико-методичні засади макроекономічної стабільності. *Економіка та держава*. 2009. № 2. С. 58-61.
15. Васенко В.К., Пуш Л.А., Шульга І.П., Зачосова Н.В., Герасименко О.М. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Василенка В.К. Черкаси: Вид-во ТОВ «Маклаут». Черкаси, 2010. 367 с.
16. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу): монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2005. 268 с.
17. Спіфанов А.О. Пластун О.Л., Домбровський В.С. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.
18. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3 (33). С. 220–216.
19. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2013. 779 с.
20. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва». Київ. 2000. 19 с.
21. Ареф'єва О.В., Городянська Д.М. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 8. С. 83–90.
22. Черкасова С.О., Філіппова С.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки інноваційно-активних підприємств: монографія. Одеса: ОНПУ, 2014. 198 с.
23. Галюк Л. І. Забезпечення економічної стійкості газорозподільних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. 22 с.
24. Фісуненко П.А., Нагорний В.В., Левченко В.Ф. Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства. *Економічний простір*. 2008. № 1. С. 139-144.
25. Корчагина Е. В. Анализ и оценка экономической устойчивости в структурах предпринимательства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.30 «Экономика предпринимательства». С.Пб: Государственный университет экономики и финансов, 2000. 21 с.
26. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес-информ*. 1999. № 15-16. С. 35-37.
27. Міщук Є.В. Визначення безпеки підприємства: гарантійний підхід. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2018. № 1 (83). С. 83-89.
28. Сімех Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету*. Серія: Економічні науки. Т. X. 2007. № 1. С. 12–16.
29. Фешур Р.В., Баранівська Х.С. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису. *Проблеми економіки та управління*. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 684. С. 284-290.
30. Смолякова О.М. Уточнення змісту економічної стійкості підприємства та її складових. *Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник*. Серія «Економічні науки». 2013. № 108. С. 221-228.

ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ МНОГОВАРИАНТНОСТИ ВНЕШНЕЙ И ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ

Статья посвящена исследованию экономической устойчивости и экономической безопасности предприятия в условиях многовариантности внешней и внутренней среды. Приведены дефиниции «экономической безопасности», содержащие термин «устойчивость» и его производные. На основе сопоставления дефиниций экономической устойчивости с аналогичными дефинициями экономической безопасности выявлены их общие характеристики. Показано различия между исследуемыми понятиями. Предложены подходы к определению сущности экономической устойчивости предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, экономическая устойчивость предприятия, среда, подходы, состояние.

RESEARCHES OF ECONOMIC STABILITY AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE VARIETY OF EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the study of the economic sustainability and economic security of an enterprise in the conditions of multiple external and internal environments. The definition of “economic security”, containing the term “sustainability” and its derivatives. Based on the comparison of definitions of economic sustainability with similar definitions of economic security, their common characteristics are revealed. The differences between the studied concepts are shown. The proposed approaches to the definition of the essence of the economic sustainability of the enterprise.

Key words: economic security of an enterprise, economic sustainability of an enterprise, environment, approaches, state.